

УДК 929:94(=16): 821.161.1
DOI: 10.30970/sls.2021.70.3739

ІДЕЯ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ЄДНОСТІ У ТВОРАХ ОЛЕКСАНДРА СОЛЖЕНИЦІНА

Назар НЕЧЕСНИЙ

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000
Кафедра історії Центральної та Східної Європи
e-mail: nechesny@gmail.com*

У повідомленні висвітлено раніше не досліджуваний аспект поглядів російського письменника та дисидента Олександра Солженіцина – його ставлення до ідеї слов'янської єдності. На основі аналізу творів письменника окреслено його міркування щодо виникнення панславізму, а також ролі цієї ідейної течії в історичному розвитку Росії. Увагу приділено концепції східнослов'янської єдності, яку Олександр Солженіцин запропонував у своїх творах. Також охарактеризовано вплив переконань письменника на російське суспільство.

Ключові слова: О. Солженіцин, слов'янська ідея, панславізм, східнослов'янська єдність, історія Росії.

Упродовж XIX–початку XX ст. слов'янська ідея та її інтерпретації – австрославізм, ілліризм (югославізм), російський імперський панславізм, неославізм – були спробою самовизначення слов'янських народів, пошуком моделей національного розвитку, а подекуди й виживання.

З 30-х років XIX ст. ідея слов'янської єдності стає важливим чинником суспільно-політичного та культурного життя Росії. Вона впливає на зовнішню політику Росії, живить ідейно-філософські доктрини, використовується різними суспільно-політичними течіями для досягнення суто практичних цілей. З того часу багато відомих російських діячів – від політиків до літераторів і вчених – більшою чи меншою мірою пережили якщо не захоплення слов'янською ідеєю, то принаймні відзначали її роль та значення в російській історії. Серед них – письменник, публіцист, нобелівський лауреат Олександр Солженіцина (1918–2008).

Цей аспект творчості письменника досі не був темою окремої наукової розвідки. Відсутні також комплексні дослідження щодо суспільно-політичних поглядів О. Солженіцина. Наявні ж публікації здебільшого написані не стільки істориками, як літературознавцями, політологами та філософами. Особливо варто відзначити статті В. Дьякова (1994, с.64–76) і С. Нижнікова (2014, с.64–74), а також публікації американських соведологів Е. Еріксона та Д. Дж. Махоні, які увійшли до збірника “Солженицин: Мыслитель, историк, художник. Западная критика, 1974–2008” (Москва, 2010). Деякі аспекти переконань О. Солженіцина розглянула в одному з розділів своєї монографії “Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм” американська літературознавиця Е. Томпсон (Київ, 2008). Втім, жодний з названих дослідників не висвітлював

поглядів письменника на ідею слов'янської єдності. З огляду на це, мета пропонованої розвідки – проаналізувати думки О. Солженіцина щодо слов'янської ідеї, яку письменник розглядав як у контексті її історичного розвитку, так і можливої її трансформації у майбутньому.

О. Солженіцин відомий переважно як дисидент і письменник, автор роману “Архіпелаг ГУЛАГ” (1973), хоча в його доробку є чимало публіцистичних статей, в яких, серед іншого, він торкався низки питань російської історії. З огляду на це, перш ніж почати розгляд основної теми, варто представити коротку ретроспективу еволюції його поглядів. Письменника переважно характеризують як консерватора та націоналіста, але він не завжди був на правому боці ідеологічного спектру. Ще в шкільні роки, на початку 1930-х років, О. Солженіцин активно підтримував офіційну комуністичну ідеологію. Коли наприкінці червня 1941 р. почалася німецько-радянська війна, 23-річний О. Солженіцин сприйняв її як “революційну”, а своїх однолітків (“ровесників революції”, як він їх називав) вважав “щасливчиками”, оскільки вони могли “рятувати Революцію” (Сараскіна, 2010, с.60–61). Захоплення О. Солженіцина ідеями Маркса та Леніна було настільки сильним, що у своїх листах з фронту він завуальовано критикував Сталіна, який ці ідеї спотворив, і навіть збирався створити після війни організацію, яка б боролася за їх повернення. Однак у лютому 1945 р. його арештували, звинувативши в організації контрреволюційних дій, і невдовзі засудили до ув'язнення в таборах ГУЛАГу (Сараскіна, 2008, с.261–262).

Одинадцять років ув'язнення кардинально змінили долю О. Солженіцина. Важливе місце у творчості письменника посіла табірна тематика. Окрім того, за час ув'язнення він повністю змінив свої погляди: відійшов від комунізму і став прихильником російського націоналізму та консерватизму. Щоправда, чітко простежити погляди письменника можна лише з першої половини 1970-х років, оскільки саме тоді у публіцистичних творах він почав відкрито та прямо висловлювати свої переконання. Пов'язано це з декількома подіями, насамперед з виключенням О. Солженіцина з Союзу письменників СРСР у вересні 1969 р.¹, а також з присвоєнням йому Нобелівської премії з літератури у 1970 р. – саме ці дві події “розв'язали” йому руки.

Щоправда, у 1970-х роках про ідею “слов'янської єдності” О. Солженіцин ще прямо не говорив. Він лише сформував концепцію історичного розвитку Росії, на яку неодноразово опирався у своїх творах. Вона ж зумовила і його ставлення до панславізму як ідеологічного вираження власне “слов'янської єдності”. Згідно з цією концепцією, царська Росія, а згодом і СРСР постійно втручалися в непотрібні для Росії зовнішньополітичні авантюри, повністю ігноруючи внутрішні проблеми, а це негативно впливало на розвиток як Росії, так і російського народу. Вперше письменник висловив її у 1972 р. в листі до Московського патріарха Пімена (Солженицын, 1995а, с.135), а в 1973 р. розвинув у “Листі вождям Радянського Союзу” (Солженицын, 1995а, с.163–164). Але тільки наприкінці 1980-х–на початку 1990-х років він використав її для аналізу панславізму. Це зумовлено тим, що до того часу в центрі уваги письменника

¹ З СП СРСР О. Солженіцина виключили 4 листопада 1969 р. на засіданні Рязанського обласного комітету Союзу письменників; за це проголосувало п'ятеро членів з шести. Основною причиною виключення письменника було написання ним так званого “Листа до з'їзду” у 1967 р. і публікація на Заході у 1968 р. його романів “Раковий корпус” і “В колі першому”. В усіх творах простежувалося чітке антирадянське спрямування. Спочатку Союз письменників заперечував факт виключення (про нього повідомляли усі західні радіостанції, спрямовані в бік Радянського Союзу), але незабаром таки підтвердив своє рішення (Сараскіна, 2008, с.624–631).

переважно перебували не історія Росії та чинники, які впливали на неї, а вади СРСР та комунізму. І лише наприкінці існування СРСР та після його розпаду він зміг більше уваги приділити власне Росії, її історії та пріоритетам розвитку. Ці питання розглянуто головню у трьох есе: “Як нам облаштувати Росію?” (1990), “«Російське питання» до кінця XX століття” (1994) та “Росія в обвалі” (1998) – вони становлять своєрідну трилогію, доповнюючи і розширюючи один одного.

Особливо детально роль панславизму в історії Росії О. Солженіцин розглянув в есе “«Російське питання» до кінця XX століття”. Зосередившись переважно на XIX ст., письменник стверджував, що відлік активного функціонування панславистської ідеї можна розпочинати з 1809 р., коли під час Першого сербського повстання 1804–1813 рр. Олександр I вимагав незалежності Сербії² (Солженицын, 1995с, с.642). Далі він критикував імператора за його намагання підкорити західних слов'ян, а конкретніше – поляків. “У 1831, а потім в 1863 Росія двічі заплатила за мрійливо-примхливу затію Олександра I тримати під своїм “підкуванням” Польщу [тут і далі переклад мій. – Н. Н.]”, – писав О. Солженіцин (1995, с.649). На його думку, поляки були надто культурно розвинутими, щоб тримати їх в Імперії на нижчому рівні, ніж росіян. Таку оцінку поділяє й американська літературознавиця Ева Томпсон у своїй монографії “Трубадури імперії” (2008, с.128–130).

У цьому есе про роль панславизму в історії Росії XIX ст. О. Солженіцин також писав: “Дві нещасні ідеї невідступно мучили і тягнули всіх наших правителів поспіль: допомагати-рятувати християн Закавказзя і допомагати-рятувати православних на Балканах. Можна визнати висоту цих моральних принципів, але ж не до повної втрати державного сенсу і не до забуття потреб власного, теж християнського, народу. Все ми хотіли визволяти болгар, сербів і чорногорців...” (1995, с.661).

Це явище він пов'язував з думкою про “винятковість” і “месіанський” шлях Росії, яка панувала в російських державницьких та інтелектуальних колах. За це він критикував Миколу Данилевського і його книгу “Росія та Європа”, де той охарактеризував Росію та слов'янство як окремих історико-культурний тип і запропонував створити слов'янську федерацію зі столицею в Константинополі. Ідеї М. Данилевського письменник назвав “нещасною «всеслов'янською» і «царградською» розробкою” (Солженицын, 1995с, с.661) Водночас письменник теж визнав, що Росії потрібний власний шлях розвитку³ (Солженицын, 1995а, с.158).

О. Солженіцин стверджував, що Росія вступала в численні війни за балканських слов'ян, ігноруючи при цьому, як він висловився, “дедалі більшу народну втому, що наростає вже третє століття” (1995, с.661). Ці війни О. Солженіцин прямо називав “злочином проти російського народу”, оскільки вважав, що стримування пангерманізму на Балканах (маючи на увазі просування в цьому регіоні Габсбурзької монархії)

² Щодо виникнення панславизму, то О. Солженіцин виводив його з XVII ст. і пов'язував зародження цієї ідейної течії з діяльністю Московського патріарха Никона (1605–1681). У 1992 р. в інтерв'ю Станіславу Говорухіну для ТРК “Останкіно” письменник висловився так: “У XVII столітті патріарх Никон дуже хотів поширити свій вплив на захід, а потім і цар Олексій Михайлович... Це дуга, пихата, нікчемна ідея панславизму: що ми повинні опікуватися і керувати південно-західними слов'янами і Балканами” (Солженицын, 1997, с.362).

³ В першій половині 1970-х років такий шлях розвитку О. Солженіцин вбачав в освоєнні російської півночі, яку він називав “сховищем російського духу”. Особливо цікавим з цього погляду є його “Лист до вождів Радянського Союзу”, написаний у 1973 р. Письменник пропонував відмовитися від різноманітних авантур закордоном і освоєння космосу, а всі кошти перенаправити на освоєння Півночі, де мала виникнути російська авторитарна держава, в якій мав відновитися російський народ.

зовсім не було російським завданням, ба більше – приєднання нових слов'янських народів лише б послаблювало “клаптикову імперію”, а це було б вигідно для Росії. Зокрема, про російсько-турецьку війну 1877–1878 рр. він писав як про час, коли “спалах панславізму” охопив ціле суспільство, позаяк російська армія досягла значних військових успіхів, а мирний договір у Сан-Стефано став ледь не “торжеством сторічної мрії і триумфом”. Втім, для письменника ця війна була такою, яка “вартує програної” (навіть слово “виграна” він писав у лапках), оскільки на Берлінському конгресі здобутки Росії були зменшені й вона не отримала фактично жодної вигоди, а лише вкотре, втрутившись у бездумну міжнародну авантюру, отримала нові внутрішні проблеми і ще більш “пригнічене суспільство” (Солженицын, 1995с, с.662–663).

З панславізмом О. Солженицын пов'язував і вступ Росії у Першу світову війну. Так, ще 1987 р. в інтерв'ю для німецької газети “Der Spiegel” він заявив, що слов'янофіли лише наприкінці XIX ст. зірвалися в “так званий панславізм” і зіпсували відносини Росії з Австро-Угорщиною (Солженицын, 1997b, с.316). Такі ж причини вступу Росії у війну він вказав і в есе “«Російське питання»...”. Про приєднання Боснії до Австро-Угорської імперії у 1909 р. О. Солженицын писав: “Фатальне наше панславістське захоплення водало чи не до негайної війни”, а про сам початок війни зазначив, що росіяни з їхнім панславістичним напруженням не змогли стерпіти австрійського ультиматуму Сербії у 1914 р. (1995, с.670).

Прикметно, що за два місяці після написання аналізованого есе, а саме на початку травня 1994 р., письменник в інтерв'ю для журналу “Forbes” доволі м'яко висловився про втручання (дипломатичне) Росії в югославський конфлікт. На питання інтерв'юера про те, чи Росія досі намагається грати якусь в роль у колишній Югославії, О. Солженицын відповів: “Взагалі – я противник панславізму. Я не вважаю, що ми повинні займатися Балканами, слов'янами. Але Захід зараз створив таку перевагу⁴ проти Сербії, нібито Сербія в усьому винна. А нещасні народи Югославії не винні – ні серби, ні хорвати, ні боснійці” (1997, с.477). Це чи не єдиний випадок, коли письменник відійшов від практики засудження бездумних втручань Росії в міжнародні авантюри і спробував якось захистити її дії.

Загалом О. Солженицын був переконаним противником панславізму. Він це вкотре підтвердив у 1998 р. в есе “Росія в обвалі” – фактично останньому його публіцистичному творі про минуле та майбутнє Росії. О. Солженицын зізнався:

“Я переконаний противник “панславізму”: це завжди був для Росії розмах не по силах. Ніколи я не схвалював нашого піклування про долю слов'ян західних (жорстока помилка Олександра І з приєднанням Польщі, та й у Чехії далекий від нас шлях) або південних, де за нашу опіку і жертви ми отримували або невдячність, як у Болгарії, або втручалися в не обов'язкову для нас, але згубну війну, як через Сербію” (2006, с.75).

Однак якщо єдність Росії зі слов'янами західними та південним О. Солженицын не схвалював, то його погляди на єдність східнослов'янську були кардинально протилежними. В есе “Як нам облаштувати Росію?” (1990) письменник виклав своє бачення майбутнього Росії у національній державі – Російському Союзу, який повинен був утворитися на заміну СРСР. Нова держава планувалася значно меншою – до неї

⁴ О. Солженицын мав на увазі події Боснійської війни (1992–1995), в ході якої НАТО підтримало боснійців та хорватів у їх боротьбі проти сербів.

мали увійти лише 4 з попередніх 15 республік. У розділі “Слово до великоросів” він закликав росіян відмовитися від імперських замашок, оскільки “утримувати велику імперію – означає умертвляти свій власний народ” (Солженицын, 1995b, с.542). О. Солженицын стверджував, що в союзних республіках відцентрові сили набрали такої потуги, що без насильства їх вже не приборкати, тому варто їх відпустити, щоб не витратити зайві ресурси на їх стримування (1995, с.540). Тільки щодо України, Білорусі та Казахстану він не був таким категоричним. У розділі “Слово до українців та білорусів” він стверджував, що “відділяти Україну – означає різати мільйони сімей та людей” (1995, с.546). Він керувався тим, що в декотрих областях України більшість населення становили росіяни, а врешті, дуже багато просто змішаного населення, якому важко вибрати одну з двох національностей. Разом з тим, на його думку, народ ніхто не буде стримувати, якщо він забажає відділитися, оскільки “тільки місцеве населення може вирішувати долю своєї місцевості”. Водночас він зауважував, що національна меншість в новоутвореній державі має розраховувати на таке ж ставлення й щодо себе. Письменник, ймовірно, натякав на можливість відокремлення тих регіонів, де, на його думку, більшість становили росіяни. Ці ж тези він поширював і на Білорусь та Казахстан⁵ (Солженицын, 1995b, с.544–546).

Оскільки основні постулати цієї концепції письменник вмістив в есе “Як нам облаштувати Росію?”, яке він написав у 1990 р., тобто фактично напередодні розпаду СРСР, то можемо припустити, що основною його метою було аргументувати право Росії на збереження тих земель, які він сам вважав російськими. На думку О. Солженицына, все східне слов'янство – частина одного “русского” народу, який між XIII і XVII ст. набув певних відмінних рис, але при цьому ідентифікував себе саме як “русский”, і лише в XIX ст. в частин цього народу з'явилися інші назви (1995, с.541). До того ж, якщо міжнародні авантюри Росії О. Солженицын здебільшого не сприймав, то дії Росії, спрямовані на повернення земель східних слов'ян, він, навпаки, толерував – наприклад, поділи Речі Посполитої. Так, він критикував Олександра I за те, що той не забрав від Австрії Галичину (письменник постійно називав її “Галиция”) і таким чином не завершив об'єднання східнослов'янських земель, фактично земель колишньої Русі (Солженицын, 1995c, с.643). Отже, східнослов'янську єдність О. Солженицын трактував не як союз трьох рівноправних народів, а радше як державне утворення з російською домінантою. Суб'єктність українців та білорусів він визнавав, але значно урізав їхню етнічну територію: так, усю південно-східну Україну він вважав виключно російською землею.

Щодо реакції влади на пропозиції письменника, то вона була негативною. У своїх спогадах “Попала зернинка поміж двох жорен” він писав, що М. Горбачов “люто обурився моїм [Солженицына] прогнозом про неминучість розпаду СРСР” (Солженицын, 2003, с.64). Також письменник зазначав, що на підтримку М. Горбачова виступили два депутати-українці, які висловили обурення “цілого українського народу” проти моїх братніх інсинуацій, і один депутат-казах. Як відзначав сам письменник, якоїсь кокретної відповіді-критики на його пропозиції не було. Чітко не відреагувало і керівництво Української РСР чи представники українського національного руху (Солженицын, 2003, с.64–65).

⁵ Щодо Казахстану, то есе “Як нам облаштувати Росію?” (1990) містить розділ “А що це Росія?”, в якому О. Солженицын стверджував, що географічно Росія також складається з Казахстану, оскільки його територія нарізана була комуністами “без розуму, як попаде”, а, окрім того, ті землі освоїли та розбудували росіяни та інші слов'яни, які потрапляли туди на заслання (Солженицын, 1995, с.540–541).

І все ж відсутність реакції ніскільки не свідчить про відсутність впливу тих чи інших ідей. Ідея збереження східнослов'янської єдності в межах однієї держави з включенням до її складу і Казахстану дуже корелює з сучасною зовнішньою політикою Російської Федерації. Вплив О. Солженіцина на російських політичних діячів підтверджують і деякі публічні звернення російського президента В. Путіна. Зокрема, 21 квітня 2021 р. у щорічному зверненні до Федеральних зборів Російської Федерації він наголосив, що “збереження народу Росії – вищий національний пріоритет. Цим пріоритетом визначаються всі положення оновленої Конституції...”. Саме вираз “збереження народу” О. Солженіцин в есе “Як нам облаштувати Росію?” вжив для означення національної ідеї Росії (1995, с.702), що загалом перегукується зі словами російського президента.

У контексті панславизму і російська влада, і представники значної частини російських правих (до яких належав і сам письменник) з ідеями О. Солженіцина не зовсім погоджуються. І якщо у випадку з діями керівництва все пояснюється геополітичним протистоянням з Заходом, як, наприклад, під час спроби державного перевороту у Чорногорії у 2016 р., який мав припинити рух країни до НАТО, то з російськими правими ситуація дещо складніша. Панівними серед російської правиці нині є ідеї євразійства. Та якщо класичне євразійство, яке виникло в середовищі російської еміграції на Заході, орієнтувалося головню на Азію, а не на Європу, в тому числі Східну та Південну Європу, де превалує слов'янське населення, то неоевразійство географічні рамки дещо розширює. Неоевразійство сформувалося у 1990-х роках на основі праць російського філософа і соціолога Олександра Дугіна. Як і О. Солженіцин, він негативно відгукувався про панславизм, називаючи його “наївним” і “штучним”, і водночас закликав до міжслов'янських взаємин на іншому рівні – “проект Великої Євразії з віссю Росії”, як він його називав (Дугин, 2000, с.261). Ставлення О. Солженіцина до євразійства було негативним, як і до панславизму (Солженицын, 2006, с.44–45).

Аналіз творів О. Солженіцина дає підстави стверджувати, що тема слов'янської єдності не займала важливого місця в його творчості. Письменник розглядав її лише в контексті своєї концепції історичного розвитку Росії. Згідно з нею, спочатку Російська імперія, а згодом і СРСР постійно втручалися в непотрібні їй зовнішньополітичні авантюри, ігноруючи внутрішні потреби країни. Власне про панславизм О. Солженіцин головню згадував в есе “«Російське питання» до кінця XX століття”, в якому він здійснив короткий огляд російської історії. Ідею слов'янської єдності та її роль в історії Росії письменник оцінив негативно, оскільки Російська імперія, намагаючись втілити її в життя, витратила надто багато ресурсів, що в результаті негативно вплинуло на розвиток російського народу. Відповідно, автор застерігав від повторення таких помилок у майбутньому. Щоправда, у творах О. Солженіцина простежується певна непослідовність, коли мова заходить про східних слов'ян. Таку ситуацію можна пояснити ідеологічними переконаннями письменника як російського націоналіста: усі його пропозиції, зокрема єдність східних слов'ян у межах однієї держави, були намаганнями теоретично обґрунтувати права Росії на володіння східнослов'янськими землями. Якщо в 1990-х роках подібні міркування О. Солженіцина не мали значного впливу на російську владу та суспільство, то з приходом до влади В. Путіна вони стають частиною концепції “русского мира”, підживлюючи імперську політику Росії щодо України, Білорусі та Казахстану.

Список послань

- Дьяков, В., 1994. Об историко-социологической концепции А. Солженицына. *Общественные науки и современность*, 1, с.64–76.
- Дугин, А., 2000. *Основы геополитики*. Москва: Вектор–Евразия.
- Нижников, С., 2014. Социально-политические взгляды А. И. Солженицына. *Философские науки*, 2, с.64–74.
- Томсон, Е., 2008. *Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм*. Київ: Основи.
- Сараскина, Л., 2008. *Александр Солженицын*. Москва: Молодая гвардия.
- Сараскина, Л., 2010. Фронтальная судьба Александра Солженицына. *Народное образование*, 4, с.59–64.
- Солженицын, А., 1995. Всероссийскому патриарху Пимену. В: Солженицын, А. И. *Публицистика*, 1. Ярославль: Верхняя Волга, с.133–137.
- Солженицын, А., 1995a. Письмо вождям Советского Союза. В: Солженицын, А. И. *Публицистика*, 1. Ярославль: Верхняя Волга, с.148–186.
- Солженицын, А., 1995b. Как нам обустроить Россию?. В: Солженицын, А. И. *Публицистика*, 1. Ярославль: Верхняя Волга, с.538–598.
- Солженицын, А., 1995c. “Русский вопрос” к концу XX века. В: Солженицын, А. И. *Публицистика*, 1. Ярославль: Верхняя Волга, с.616–702.
- Солженицын, А., 1997. Телеинтервью компании “Останкино”. В: Солженицын, А. И. *Публицистика*, 3. Ярославль: Верхняя Волга, с.361–382.
- Солженицын, А., 1997. Интервью с Рудольфом Аугштайом для журнала “Шпигель”. В: Солженицын, А. И. *Публицистика*, 3. Ярославль: Верхняя Волга, с.285–320.
- Солженицын, А., 1997. Интервью журналу “Форбс”. В: Солженицын, А. И. *Публицистика*, 3. Ярославль: Верхняя Волга, с.474–482.
- Солженицын, А., 2003. Угодило зёрнышко промеж двух жерновов. *Новый мир*, 11, с.33–97.
- Солженицын, А., 2006. *Россия в обвале*. Москва: Русский путь.
- Послание Президента Федеральному Собранию [онлайн]. *Президент России*. Доступно: <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/messages/65418> [Дата звернення: 20 серпня 2021]

References

- Dyakov, V., 1994. On the historical and sociological concept of A. Solzhenitsyn. *Social Sciences and Modernity*, 1, pp.64–76. (In Russian)
- Dugin, A., 2000. *Foundations of Geopolitics*. Moscow: Vector–Eurasia. (In Russian)
- Nizhnikov, S., 2014. Socio-political views of A. I. Solzhenitsyn. *Philosophical Sciences*, 2, pp.64–74. (In Russian)
- Thompson, E., 2008. *Troubadours of the Empire: Russian Literature and Colonialism*. Kyiv: Osнова. (In Ukrainian)
- Saraskina, L., 2008. *Alexander Solzhenitsyn*. Moscow: Molodaya gvardiya. (In Russian)
- Saraskina, L., 2010. Frontline fate of Alexander Solzhenitsyn. *Public Education*, 4, pp.59–64. (In Russian)
- Solzhenitsyn, A., 1995. To the All-Russian Patriarch Pimen. In: Solzhenitsyn, A. I. *Publicism*, 1. Yaroslavl: Verhnyaya Volga, pp.133–137. (In Russian)
- Solzhenitsyn, A., 1995a. Letter to the leaders of the Soviet Union. In: Solzhenitsyn, A. I. *Publicism*, 1. Yaroslavl: Verhnyaya Volga, pp.148–186. (In Russian)

- Solzhenitsyn, A., 1995b. How can we equip Russia?. In: Solzhenitsyn, A. I. *Publicism*, 1. Yaroslavl: Verhnyaya Volga, pp.538–598. (In Russian)
- Solzhenitsyn, A., 1995c. The Russian Question by the End of the 20th Century. In: Solzhenitsyn, A. I. *Publicism*, 1. Yaroslavl: Verhnyaya Volga, pp.616–702. (In Russian)
- Solzhenitsyn, A., 1997. Television interview with the Ostankino company. In: Solzhenitsyn, A. I. *Publicism*, 3. Yaroslavl: Verhnyaya Volga, pp.361–382. (In Russian)
- Solzhenitsyn, A., 1997. Interview with Rudolf Augstein for the magazine “Der Spiegel”. In: Solzhenitsyn, A. I. *Publicism*, 3. Yaroslavl: Verhnyaya Volga, pp.285–320. (In Russian)
- Solzhenitsyn, A., 1997. Interview with Forbes magazine. In: Solzhenitsyn, A. I. *Publicism*, 3. Yaroslavl: Verhnyaya Volga, pp.474–482. (In Russian)
- Solzhenitsyn, A., 2003. A grain was pleased between two millstones. *Novyi myr*, 11, pp.33–97. (In Russian)
- Solzhenitsyn, A., 2006. *Russia in a landslide*. Moscow: Russkij put'. (In Russian)
- Message from the President to the Federal Assembly [online]. *President of Russia*. Available: <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/messages/65418> [Accessed: 20 September 2021] (In Russian)

THE IDEA OF SLAVIC UNITY IN THE WORKS OF ALEXANDER SOLZHENITSYN

Nazar NECHESNYI

*Ivan Franko National University of Lviv
Lviv, Universytets'ka str., 1*

*Department of History of Central and Eastern Europe
e-mail: nechesny@gmail.com*

Background: Throughout the XIX century, Pan Slavism actually determined the foreign policy of the Russian Empire, and at the same time was a topic to which Russian intellectuals often referred in their works. And although in the XX century the ideas of Pan Slavism lost their significance, they did not disappear and continued to remain a topic for intellectual discussions and debates in scientific and literary circles. Thus, the Russian writer Alexander Solzhenitsyn (1918–2008) repeatedly referred to the analysis of the Slavic idea in his works, trying to find out what influence it had on the development of Russia.

Purpose: Objectively cover the views of Solzhenitsyn on the idea of Slavic unity and its role in the development of Russia. It is necessary to analyze the journalistic works of O. Solzhenitsyn, in which he considered issues important to our study. Moreover, the article is an analysis of the reaction to the idea of O. Solzhenitsyn, as well as the impact of the idea on the development of Russia's intellectual environment.

Results: An analysis of O. Solzhenitsyn's works gives grounds to conclude that the theme of Slavic unity did not occupy a central place in his work. The writer considered it only in the context of his concept of the historical development of Russia. According to this concept, first the Russian Empire, and later the USSR, constantly interfered in unnecessary foreign policy adventures, ignoring domestic development. In fact, O. Solzhenitsyn mainly mentioned Pan Slavism in his essay “The

Russian Question until the End of the Twentieth Century”, in which he gave a brief overview of Russian history. The idea of Slavic unity and its role in the history of Russia was negatively assessed by the writer, because the Russian Empire, trying to implement it, spent too many resources, which in turn had a very bad effect on the development of the Russian people. Accordingly, the author warned against repeating such mistakes in the future. However, in the works of O. Solzhenitsyn there is a certain inconsistency when it comes to the Eastern Slavs. This situation can be explained by the writer's ideological convictions as a Russian nationalist: all his proposals, including the unity of the Eastern Slavs within one state, were attempts to theoretically substantiate Russia's right to own East Slavic lands. However, Solzhenitsyn's ideas did not have a significant impact on Russian society and government, as the proposal to focus on domestic development, abandoning constant foreign policy adventures, did not correlate with the imperial character of the Russian people.

Keywords: O. Solzhenitsyn, Slavic idea, Pan Slavism, history of Russia.